

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

«Міжнародний досвід роззброєння, демобілізації та реінтеграції: чинники успіху»

Студент: Сулов А.І.
Науковий керівник: к.пол.н. Гомза І.А.

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2020

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	3
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	4
ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
РЕЗУЛЬТАТИ	8
<i>Таджикістан .....</i>	<i>8</i>
<i>Північна Ірландія .....</i>	<i>12</i>
<i>Боснія і Герцеговина .....</i>	<i>16</i>
<i>Гаїті .....</i>	<i>19</i>
<i>Колумбія.....</i>	<i>23</i>
<i>Додаткова група кейсів .....</i>	<i>27</i>
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29
Додаток 1.....	38

АНОТАЦІЯ

Перспектива проведення в Україні програми з роззброєння, демобілізації та реінтеграції (РДР) актуалізує питання визначення факторів, які дозволяють змодельовати успішну програму РДР. Часткову відповідь на це питання дають Комплексні стандарти ООН щодо РДР. Попри те, що вони визначають наявність чіткого плану та координаційного органу як необхідні компоненти успішної програми, досвід Північної Ірландії та Боснії і Герцеговини показує, що досягнення довготривалого миру в результаті РДР можливе і без цих двох компонентів. На основі дослідження п'яти програм методом кейс-стаді було встановлено, що наявність цих двох компонентів сприяє чіткості дотримання програми РДР, проте не є визначною для досягнення довгострокового миру. Разом з тим, проактивне бажання примирення усіх сторін конфлікту є ключовою передумовою, яка дозволяє встановити довготривалий мир.

Ключові слова: роззброєння, демобілізація, реінтеграція, РДР, постконфліктне примирення.

Кількість слів: 9993

ВСТУП

У 2014 році політичне керівництво Російської Федерації розпочало на території Донецької та Луганської областей збройну агресію проти України. Задля маскуванню цих військових дій під внутрішній конфлікт російська сторона вдалася до стратегії опосередкованої війни (*proxy war*), що передбачає використання посередників – третьої сили, яка стає учасником конфлікту, хоча насправді не є його ініціатором. Такою силою стали підтримувані Росією сепаратистські незаконні збройні формування (НЗФ).

З перших років війни в українському суспільстві триває дискусія щодо можливого формату врегулювання конфлікту та допустимих поступок з боку української центральної влади. Разом з тим, в академічному, аналітичному та медійному дискурсі недостатньо представленою є тема постконфліктного врегулювання, а саме процесу роззброєння, демобілізації та подальшої реінтеграції (РДР) колишніх комбатантів з числа як представників НЗФ, так і військовослужбовців Збройних Сил України. З високою імовірністю, Україна матиме здійснити ці процеси після припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей (ОРДЛО), а тому критично важливим є розуміння тих факторів, які дозволяють змодельовати таку РДР, яка приведе до довготривалого миру.

Разом з тим, на сьогодні в академічному середовищі немає однозначних відповідей щодо того, які особливості програми РДР дозволяють досягти довготривалого миру. Більше того, попри нормативність детального планування та наявності координаційного органу РДР, закріплену в Комплексних стандартах ООН щодо роззброєння, демобілізації та реінтеграції, досвід програм у Північній Ірландії та

Боснії і Герцеговині показує, що досягнення довготривалого миру в результаті РДР можливе і без цих двох компонентів. З огляду на цю невідповідність норм та емпіричних даних, метою дослідження є перевірка двох гіпотез:

Гіпотеза 1: Наявність плану програми РДР не впливає на її успішність.

Гіпотеза 2: Наявність координаційного органу РДР не впливає на її успішність.

Разом з тим, аналіз обраних в рамках дослідження кейсів дозволив виділити також додаткову субгіпотезу:

Субгіпотеза: Наявність проактивного бажання усіх сторін конфлікту є визначальною для досягнення довгострокового миру.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Програми ООН з роззброєння, демобілізації та реінтеграції почалися наприкінці 1980-х рр., проте, стикаючись з новими вимогами часу, пережили кілька трансформацій. Так, виділяють три покоління програм РДР (Muggah, O'Donnell, 2015). Сьогоднішні програми охоплюють значно ширше коло питань у порівнянні з програмами першого і другого поколінь. Зокрема, вони здебільшого проектуються ще до укладання мирної угоди, націлені на широке коло прямих та опосередкованих учасників конфлікту (від комбатантів до локальних спільнот), окремі їхні заходи мають примусовий характер, суттєва увага приділяється політичним аспектам реінтеграції, а весь комплекс заходів РДР є компліментарним до загальної програми розвитку країни (Muggah, O'Donnell, 2015).

Таким чином, сьогодні роззброєння, демобілізація та реінтеграція – це комплексний процес, що «відбувається в політичній, військовій, охоронній, гуманітарній та соціально-економічній площинах» і «покликаний сприяти безпеці та стабільності в постконфліктних середовищах задля початку відновлення та розвитку» (Програма розвитку ООН в Україні, 2017, с. 20). ООН виділяє п'ять основних груп учасників / бенефіціарів програм РДР: члени державних збройних сил та недержавних угруповань, заручники, утриманці (цивільні члени родин комбатантів), переселенці та громади. Відповідно до затверджених ООН стандартів (United Nations Disarmament, Demobilization, Reintegration Resource Centre, 2006a), одним з ключових принципів РДР є відповідальність саме національних акторів (*local ownership*) за планування, координацію та реалізацію заходів. Таким чином, роль закордонних інституцій має бути лише допоміжною. Інший важливий принцип передбачає обов'язковість належного планування, яке включає в себе не лише складання реалістичного плану, але і забезпечення координації його реалізації.

Процес РДР складається з трьох етапів. Перший – **роззброєння** – передбачає «збирання, документацію, контроль та утилізацію стрілецької зброї, боєприпасів, вибухівки, легкого та важкого озброєння комбатантів та (часто) цивільного населення» (ПРООН в Україні, 2017, с. 95). Саме на цьому етапі також має відбутись збирання

інформації про чисельність комбатантів та озброєння. Прикметно, що ООН рекомендує не використовувати грошову винагороду в якості заохочення до добровільної здачі зброї як для комбатантів, так і цивільних осіб (ПРООН в Україні, 2017, с. 99). Окрім суто безпекового виміру, роззброєння має і важливе символічне значення. Погоджуючись здати зброю, комбатанти укладають новий суспільний договір з владою: вони «відмовляються від безпекової та економічної впевненості, яку забезпечувала зброя, в обмін на можливості та допомогу у пошуку нових, мирних, засобів існування» (Knight, Özerdem, 2004, p. 506).

Наступний етап РДР – **демобілізація**, що є «формальним та контрольованим звільненням активних комбатантів зі збройних сил або інших озброєних угруповань» (ПРООН в Україні, 2017, с. 111). Важливо зазначити, що ця фаза РДР має дві стадії. Перша зазвичай, хоча не обов'язково, полягає у переміщенні комбатантів до спеціальних пунктів збору замість перебування на своїх позиціях чи військових базах, тимчасом як друга передбачає отримання вже экс-комбатантами короткотермінової (до 1 року) допомоги для забезпечення їхніх базових потреб протягом перехідного періоду. Разом з тим, деякі дослідники застерігають, що тримання комбатантів в одному місці зберігає командні відносини між ними замість руйнування зв'язків воєнного часу та залишає колишніх комбатантів ізольованими від локальної цивільної спільноти, інтеграція до якої є однією з цілей РДР (Knight, Özerdem, 2004). ООН у своїх стандартах врахувала ці застереження і допускає в залежності від контексту використання інших підходів до демобілізації: або через мережу офісів РДР по всій країні, або проведення демобілізації у місцях збору груп экс-комбатантів (ПРООН в Україні, 2017, сс. 112-113). Хоча існує і протилежна думка (Schulhofer-Wohl, Sambanis, 2010, p. 24): на етапі демобілізації немає необхідності повністю розривати ієрархічні зв'язки, оскільки їх можна використовувати для підтримки порядку та більш ефективної організації заходів з РДР, правильно організувавши роботу з командирами. Тим не менш, заходи під час демобілізації можуть включати: реєстрацію экс-комбатантів і видачу їм відповідних документів, інформування щодо принципів та подальшого процесу РДР, надання консультативної підтримки з різних питань, забезпечення їхніх базових потреб (їжа, одяг, притулок), медичний огляд, короткострокові освітні заходи, короткострокове працевлаштування (ПРООН в Україні, 2017, сс. 115-119). На цьому етапі ООН також рекомендує не використовувати прямі грошові виплати або мінімізувати їх. Як наслідок, комплекс демобілізаційних заходів має забезпечити «перехід від військового мислення до цивільного» (ПРООН в Україні, 2017, с. 111), а тому також виконує важливу символічну роль.

Третій і найдовший етап РДР – це **реінтеграція**, яку визначають як довготривалий соціальний та економічний процес, «у результаті якого колишні комбатанти набувають цивільного статусу та отримують стійке працевлаштування і дохід» (ПРООН в Україні, 2017, с. 121). Важливо зазначити, що хоча реінтеграція має бути націленою на усіх экс-комбатантів, проте особливої уваги потребують саме командири, як найбільш впливові і водночас потенційно небезпечні особи (UN DDR

Resource Centre, 2006b, p. 10). Процес реінтеграції має три ключові компоненти: економічний, психосоціальний та політичний.

Перший включає заходи, що ставлять екс-комбатантів у рівні умови з цивільними особами, які не були залучені до конфлікту. В першу чергу, це отримання колишніми військовими як формальної, так і неформальної освіти, що потенційно має створити для них можливість бути конкурентними на ринку праці. Альтернативним та швидшим інструментом досягнення тієї ж мети є стажування та навчання на робочому місці, можливість якого також має бути передбачена програмою реінтеграції. Також ООН рекомендує запроваджувати для екс-комбатантів тренінги зі створення власного бізнесу та стартапів.

Метою психосоціального компоненту реінтеграції має бути (ре)соціалізація екс-комбатантів у цивільній спільноті. Серед іншого, цього можна досягти проведенням тренінгів з навичок життя в суспільстві (зокрема ненасильницького вирішення конфліктів), забезпеченням психологічної та медичної підтримки шляхом залучення профільних експертів до закладів охорони здоров'я, організацією комунікаційних кампаній щодо цілей такої реінтеграції та недопущення стигматизації екс-комбатантів. Важливою передумовою успішності цього компоненту є детальне профілювання комбатантів, діагностика їхнього психологічного та фізичного стану.

Іншим базовим компонентом РДР є політична реінтеграція. Якщо збройний конфлікт зазвичай є радикальною формою політики незгоди, що виникає внаслідок відсутності інституційних механізмів впливу на політичні рішення, то процес політичної реінтеграції якраз передбачає створення таких механізмів задля повернення екс-комбатантів у політико-правове поле. Ключовою дією, яка очікується з боку центральної влади на цьому етапі, є відновлення як індивідуальних, так і групових політичних прав колишніх комбатантів: активного та пасивного виборчого права, а також створення можливості для трансформації НЗФ у політичну партію. Разом з тим, КСРДР ООН пропонують проводити з екс-комбатантами (особливо молоддю) заходи з громадянської просвіти та розвитку лідерських якостей (ПРООН в Україні, 2017, с. 137). В результаті колишні члени НЗФ мають бути достатньо поінформовані про свої політичні права та інституційні можливості впливу на політику держави та локальної влади.

Попри великий накопичений ООН та іншими інституціями досвід у проведенні РДР, досі тривають дискусії щодо оптимального часу початку РДР: до завершення збройних протистоянь чи після. Проте Л. Банхольцер (2014, р. 23) статистично перевірила кореляцію між станом конфлікту під час початку РДР та подальшим відновленням конфлікту та прийшла до висновку, що «початок РДР в умовах припиненої боротьби підвищує шанси на успіх» самої програми. В цій же роботі авторка на основі аналізу літератури та емпіричних даних виділила ще кілька важливих для успіху факторів, як-то: на загальнонаціональному рівні – високий потенціал держави, необхідний для реалізації заходів РДР, політична та економічна стабільність,

вбудованість програми РДР у загальну програму розвитку країни, залученість третіх сторін до процесу РДР; на програмному рівні – короткий проміжок часу між підписанням мирної угоди та початком РДР; коректний (інклюзивний) критерій доступу до програм РДР для учасників конфлікту.

Окрему увагу варто звернути на академічні та аналітичні тексти, присвячені перспективам РДР в Україні. Однією з перших фахових робіт на цю тему став аналітичний звіт групи дослідників Інституту світової політики «Досвід врегулювання конфліктів у світі. Уроки для України» (Гайдай та ін., 2016), в якому автори коротко охарактеризували процес РДР, визначили ключові виклики для РДР, виходячи з українського контексту та положень Мінських угод, та надали рекомендації щодо особливостей проведення РДР в Україні, а також окремо визначили умови проведення амністії та виборів у постконфліктний період. Схожою за змістом є аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень (Сьомін, 2017), в якій автор розглянув оптимальний формат миротворчої місії для України, а також визначив необхідні законодавчі та організаційні заходи, що створили б підґрунтя для амністії та виборів, які, в свою чергу, сприяли б процесу примирення. Разом з тим, обидві згадані роботи концентруються більшою мірою на національному рівні РДР, тимчасом як не вдаються до аналізу деталей програмного та індивідуального рівнів.

Таким чином, широка варіативність заходів РДР, закріплена у стандартах ООН, у поєднанні з відсутністю однозначних висновків щодо факторів успішності РДР з боку академічної спільноти та недостатня вивченість потенціалу РДР в українському контексті обумовлюють потребу у більш глибокому дослідженні закордонного досвіду РДР, аналізі сильних і слабких сторін таких програм та виробленні рекомендацій для України.

ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на використанні методу кейс-стаді, що дозволяє комплексно проаналізувати особливості планування та реалізації програм РДР в окремих країнах. Для дослідження з-поміж понад 40 програм РДР, що коли-небудь були реалізовані в будь-якій з країн світу, було обрано п'ять за принципом підбору найбільш розрізаних кейсів на основі критерію наявності чи відсутності довготривалого миру після реалізації програми. Так, в трьох відібраних випадках такий мир було досягнуто, тимчасом як в двох інших – ні. До переліку увійшли програми РДР в Північній Ірландії та Боснії і Герцеговині, як такі, де, попри відсутність детального плану та координаційного органу, було досягнуто довготривалий мир. Таджикистан (єдина пострадянських країн, де відбувалась РДР) та Колумбія (де РДР розпочалась лише у 2016 р.) складають приклад країн, в яких за наявності плану і органу було досягнуто різних результатів. Водночас програма РДР в Гаїті обрана з огляду на те, що програма РДР без обох згаданих компонентів не завершилась довгостроковим миром. Аналіз усіх обраних кейсів ґрунтувався, в першу чергу, на первинних документах:

мирних угодах (де такі були), планах РДР, звітах міжнародних організацій, залучених до РДР (місій ООН, сил НАТО, грантових організацій).

Оскільки на основі аналізу обраних кейсів було виділено додаткову субгіпотезу, то її перевірка відбувалась на інших десяти кейсах: Бурунді, Демократична Республіка Конго, Ель Сальвадор, Косово, Непал, Руанда, Судан, Східний Тимор, Уганда, Центральнаафриканська республіка. Програми РДР були обрані відповідно до критеріїв наявності довготривалого миру після РДР, належності до різних хвиль програм РДР та належності країн до різних регіонів з метою отримання якомога різноманітнішої вибірки. Аналіз цих кейсів не був первинною центральною метою дослідження, тому ґрунтувався не тільки на первинних джерелах, але і на академічних статтях та аналітичних звітах інших дослідників.

РЕЗУЛЬТАТИ

Таджикистан

Розпад Радянського Союзу у 1991 році став причиною посилення нестабільності в Таджикистані. Збереження владних позицій старої партійної номенклатури у поєднанні з активною діяльністю некомуністичних політичних партій, які з'явилися ще за доби Перебудови, викликали масові акції протесту, які згодом переросли у громадянську війну, що посилювалась кланово-регіональним характером протистояння (Tojjesen, MacFarlane, 2007, p. 314).

В результаті тривалих попередніх переговорів між обома сторонами конфлікту, які передбачали режим припинення вогню, 27 червня 1997 року між Урядом Таджикистану та Об'єднаною таджицькою опозицією (ОТО) було підписано Загальну угоду про встановлення миру та національної згоди в Таджикистані (United Nations Peacemaker, 1997). Документ врегульовував широке коло питань, пов'язаних із процесом примирення: загальні принципи, політичні та військові питання, питання біженців та гарантування виконання. Відповідно до неї, головним органом, на який покладалась координація усіх заходів, ставала очолювана представником ОТО Комісія з національного примирення, в якій обидві сторони мали однакову кількість представників.

Що стосується безпосередньо РДР, то Угодою було передбачено здійснити ключові заходи протягом шести місяців. Перш за все, комбатанти ОТО, зокрема які перебували на території Афганістану, повинні були зосередитись у визначених пунктах збору. Там же протягом першого етапу мала відбутись їхня реєстрація, інвентаризація і збір зброї (комбатанти з Афганістану повинні були прибути без зброї) та медичний огляд. Далі роззброєні підрозділи ОТО мали бути перетворені на підрозділи регулярних збройних сил (ЗС) Таджикистану через складання присяги та перепідпорядкування. Після чого керівництво ОТО зобов'язувалось публічно оголосити про розформування своїх підрозділів. На наступному етапі Спільна атестаційна комісія мала визначити придатність екс-комбатантів ОТО до несення служби в ЗС. Протягом четвертого етапу очікувалось, що колишні підрозділи ОТО

повністю інтегруються у силові структури Таджикистану та прибудуть на місця постійної дислокації до 1 липня 1998 р.

Важливим елементом Угоди та Протоколу щодо військових питань (далі – військовий протокол) є пряма згадка про моніторингову та консультативну роль ООН в імplementації заходів.

Протокол щодо політичних питань містить положення, що стосуються політичного компоненту реінтеграції. Так, мала бути скасована заборона діяльності партій та рухів, що входили до ОТО. Визначалось, що певна кількість колишніх комбатантів увійде до органів влади різних рівнів, зокрема міністерств. В свою чергу, парламент Таджикистану мав прийняти закон про амністію, яка хоча і належить до питання перехідного правосуддя, проте має безпосередній стосунок до реінтеграції екс-комбатантів.

Попри закріплення в Угоді чітких заходів та термінів їхнього виконання, реалізація зазначених положень відбувалась проблематично. Наприклад, станом на 6 травня 1998 р. (United Nations Security Council, 1998a) 4335 комбатантів було зареєстровано, проте представники збройних формувань ОТО не лишались у пунктах збору, а жили у своїх будинках. В цей же час було зареєстровано лише 1562 одиниці зброї. Перші прийняття військової присяги малими групами екс-комбатантів ОТО як частина їхнього перепідпорядкування державним силовим структурам відбулись лише у серпні 1998 р., тимчасом як більша частина комбатантів так і не розташувалась у пунктах збору, що мало бути одним з перших кроків процесу РДР (UN SC, 1998b). Лише наприкінці вересня завершилось повернення бійців ОТО з Афганістану, які, за попередніми звітами (UN SC, 1998b), повертались зі значною кількістю зброї, попри вимогу Угоди щодо беззбройного повернення.

Попри незавершеність попередніх етапів військового протоколу, в третьому кварталі 1998 р. почала свою роботу Спільна атестаційна комісія, тим самим позначивши перехід до третього етапу (хоча IV мав закінчитись до 1 липня 1998 р.). До цього часу понад 2 тис. екс-комбатантів приписались до державних силових структур, проте процес їхньої інтеграції супроводжувався матеріальним та організаційними проблемами: «Багато [реінтегрованих] підрозділів скаржились на несплату зарплати, нестачу їжі та обладнання (зокрема форми) та невідповідні умови проживання. Вони також... не отримали інструкцій, навчання та не відвідувались командуванням» (UN SC, 2000). Відповідно до звіту про реалізацію третього етапу військового протоколу, загалом: 6764 екс-комбатантів пройшли атестацію, 4275 визнані придатними, 2430 – демобілізовані; у період з 15 вересня 1997 по 27 липня 1999 зібрано: 1431 автомат Калашникова, 12 БТР, 1 БМП (Олимов, Олимова, 2000, с. 94).

В березні розпочався IV етап реалізації військового протоколу, що, за новим планом, мав закінчитись до лютого 2000 р. (тобто майже на півтора роки пізніше за

початкову дату) (Олимов, Олимова, 2000, с. 95). І лише у серпні 1999 р. відбулося підписання Заяви про розформування збройних формувань ОТО (UN SC, 1999b).

Водночас з військовим компонентом РДР відбувалась і політична та економічна реінтеграція. Хоча закон про амністію було прийнято невдовзі після підписання Угоди (Независимая газета, 1997), в його реалізації відмічались постійні складнощі. Для задоволення вимог представників ОТО було прийнято додаткові нормативно-правові акти щодо амністії, які, втім, не включали усіх груп екс-комбатантів ОТО (UN SC, 1999b). Реалізація іншого пункту політичного протоколу – щодо призначення представників ОТО на державні посади – також часом викликала складнощі (зокрема, щодо призначення міністра оборони), хоча 30-відсоткова квота ОТО в уряді була заповнена вже на початку жовтня 1998 р. (UN SC, 1998c). Затримка в імplementації положень військового протоколу також відтермінувала зняття заборони на діяльність політичних партій та рухів, що входили до ОТО, яке відбулось 13 серпня 1999 за рішенням Верховного Суду (UN SC, 1999c), хоча перед цим влада намагалась обмежити кількість таких партій.

В рамках демобілізації та реадaptaції екс-комбатантів, які вирішили покинути військову службу, за підтримки ООН були розпочаті проекти, що надавали короткострокові можливості працевлаштування. Так, станом на 4 листопада 1999 р. 1130 осіб (836 екс-комбатантів, 50 вдів, 244 цивільних місцевих) були залучені до 52 таких проектів (UN SC, 1999c). Логічним продовженням стали довгострокові проекти Програми розвитку ООН (ПРООН) з реінтеграції, які розпочались у квітні 1999 р. та передбачали відкриття в Душанбе Центру професійного навчання, програми з професійного навчання на роботі та підприємництва. Прямими бенефіціарами цих проектів стали близько 4 тис. колишніх комбатантів, 60% яких знайшли постійне місце роботи (Kannangara, Khoshmukhamedov, 2005, p. 11).

Переходячи до підсумків програми РДР в Таджикистані, варто зазначити, що її реалізація загалом досягла поставленої мети: принесла нестабільний мир. Хоча в 2010 р. в країні відбувалось озброєне протистояння групи колишніх комбатантів ОТО з урядовими військами (Саркорова, 2010), щодо частини членів ОТО так і не було застосовано амністію (Deutsche Welle, 2007), а в 2015 р. провідну організацію ОТО – Ісламську партію – знову оголосили поза законом (Саркорова, 2016).

Не зовсім задовільний результат РДР пояснюється кількома причинами. Перш за все, **дизайн програми РДР був орієнтований не на демілітаризацію незаконних збройних формувань, але на їхню інтеграцію до державних силових структур.** Сьогоднішні стандарти ООН допускають, що частина комбатантів може бути інкорпорована в урядові структури, проте на це не має бути зорієнтована уся програма РДР. Більше того, під час планування такої моделі РДР Уряд не врахував своїх фінансово-матеріальних спроможностей, що згодом спричинило лише часткове включення екс-комбатантів до лав силових відомств.

Як наслідок першої витікає друга причина – **недостатня ресурсно-організаційна увага до етапів роззброєння та демобілізації**. Протягом кількох місяців Генеральний секретар ООН у своїх звітах зазначав, що комбатанти ОТО не концентрувались у пунктах збору, а тому виникали проблеми як з їхнім профілюванням, так і здачею ними зброї. Так, стрілецької зброї зібрано майже в 4,7 рази менше, ніж зареєстровано комбатантів, а в одному зі звітів ООН зазначено: «Більшість справної зброї залишилась в руках колишніх бійців ОТО, інших груп та населення загалом» (UN SC, 1999с, р. 4). Недостатній обсяг інформації щодо екс-комбатантів та наявність великої кількості зброї стали істотними **перепонами для подальшої реінтеграції** цих бійців до цивільного життя, побудови суспільної довіри та загалом демілітаризації суспільства (Kannangara, Khoshmukhamedov, 2005).

Іншою проблемою, яка вплинула на фінальний результат РДР була **нереалістичність** двох показників: (1) **строків** реалізації Угоди та (2) **обсягів фінансування**. Графік, розроблений сторонами конфлікту, передбачав здійснення роззброєння, демобілізації та інтеграції екс-комбатантів до силових структур протягом 6-місячного терміну, що, зважаючи на обмежені ресурси та кількість представників ОТО у понад 6 тис. осіб, було завідомо нездійсненним. Важливо зазначити, що затверджені строки виконання положень Угоди формували певні очікування у всіх залучених сторін, а їхнє порушення, відповідно, викликало відносну депривацію та додаткову напругу у відносинах між владою та опозицією. З іншого боку, як вже зазначалось вище, влада Таджикистану не змогла об'єктивно оцінити свою фінансову спроможність, в результаті чого «не були вчасно обладнані десять пунктів збору загонів опозиції..., не вистачало коштів відремонтувати приміщення, забезпечити будівлі водою та електрикою, організувати безперервне харчування, придбати ліжка...» (Олимов, Олимова, 2000, с. 96); подібна ситуація відбувалась і з тими екс-комбатантами, які були інтегровані до силових структур. Разом з тим, частково провина за неналежне фінансування процесу РДР лежить і на ООН та інших донорах: наприклад, Спостережна місія ООН в Таджикистані вже у листопаді 1999 р. припинила забезпечувати пункти збору представників ОТО, оскільки виділені на це кошти були розраховані на два місяці (UN SC, 1998с).

Важливим чинником процесу РДР був також ступінь **готовності сторін виконувати закріплені положення**. Не сприяли довірі окремі кроки як з боку ОТО (напр., продовження набору рекрутів вже після підписання Угоди), так і влади (напр., внесення парламентом змін до проекту закону про виборчі партії, які забороняли б участь релігійних партій, зокрема Ісламської партії). Водночас існування **неформальної програми кооптації** командирів ОТО з боку таджицької влади свідчить про її **проактивне бажання досягти примирення** з колишніми опонентами. Так, влада сприяла переходу державної власності у руки колишніх командирів ОТО під час приватизації, а також закривала очі на корупційну та кримінальну діяльність, що здійснювалась представниками ОТО (Torjesen, MacFarlane, 2007).

Позитивною стороною РДР в Таджикистані можна назвати суттєву **залученість міжнародних акторів** до реалізації, що додатково закріплено в мирній угоді. Їхня безпекова (супровід бійців ОТО з Афганістану), фінансова, комунікаційна та проектна підтримка на етапі переговорів щодо Угоди та під час імплементації значно сприяла досягненню отриманих результатів програми.

Північна Ірландія

Наприкінці 1960-х рр. на території Північної Ірландії (ПІ), яка є складовою Великої Британії (ВБ), давній конфлікт між націоналістами, прихильниками об'єднання з Республікою Ірландія (РІ), та юніоністами, які виступали за збереження статусу-кво, переріс у насильницьке протистояння. Ситуація ускладнювалась тим, що до конфлікту були залучені не лише недержавні політичні та парамілітарні групи, але і збройні сили та поліцейські підрозділи Великої Британії та Республіки Ірландія.

Насильницьке протистояння тривало до 10 квітня 1998 р., коли після тривалих переговорів та неодноразових оголошень припинення вогню сторонами було підписано Белфастську угоду (Peace Accords Matrix, 1998), що визначала принципи подальшого функціонування владних інституцій Північної Ірландії, механізми взаємодії у трикутнику Республіка Ірландія – Північна Ірландія – британський уряд, а також особливості постконфліктного примирення.

Так, один з розділів Угоди був присвячений роззброєнню. Підписанти підтвердили свої попередні зобов'язання щодо повного роззброєння своїх парамілітарних структур, а також встановили термін реалізації цього положення – протягом двох років після затвердження Угоди на референдумах в ПІ та РІ. Також визначалась структура, що мала сприяти цьому процесу – Незалежна міжнародна комісія з роззброєння.

Що ж стосується етапу демобілізації, то в Угоді були закріплені лише зобов'язання британського уряду: передбачалось скорочення контингенту Збройних Сил в ПІ до рівня мирного часу, ліквідація охоронних споруд, скасування надзвичайних повноважень військ на території ПІ.

Разом з тим, Белфастська угода має ряд положень, що стосуються різних компонентів реінтеграції (що є нетиповим для програм РДР першого покоління). Так, практично вся перша частина Угоди присвячена створенню демократичних інституцій в ПІ, які б дозволили в рівній мірі враховувати позиції націоналістів та юніоністів – а отже спрямована на широку політичну реінтеграцію не лише екс-комбатантів, але і спільнот, які вони представляли. Окремий підрозділ також був присвячений економічним, соціальним та культурним питанням. Так, розробка нової стратегії регіонального розвитку для ПІ мала стати широкою рамкою для подальшої економічної реінтеграції, зокрема спрямованої на подолання нерівності між представниками обох політичних спільнот під час працевлаштування. Разом з тим, в Угоді окремо

наголошувалось на сприянні розвитку ірландської мови: через освіту та виробництво відповідних кіно- та телепродуктів.

Угодою також передбачено звільнення тих учасників конфлікту, які перебували в ув'язненні та були афілійовані з організаціями, що дотримувались режиму припинення вогню. Окремий пункт угоди вказує на необхідність заходів з реінтеграції ув'язнених, зокрема шляхом організації для них додаткової освіти.

Для реалізації процесу роззброєння урядами ВБ та РІ були прийняті нормативно-правові акти, які закріплювали механізми взаємодії парамілітарних організацій з Незалежною міжнародною комісією з роззброєння (НМКР). Цими документами передбачалось, що роззброєння підрозділів має відбуватись добровільно з обов'язковим інформуванням НМКР (Secretary of State Northern Ireland Office, 1998).

Після тривалих переговорів з усіма залученими сторонами, кількох інспекцій складів зброї ІРА та подолання внутрішніх конфліктів між організаціями юніоністів (ICD, 2000b) суттєві зрушення відбулись лише у жовтні 2001 р., коли Комісія засвідчила дії ІРА з виведення певної кількості озброєння з експлуатації (ICD, 2001). Продовжуючи тісно співпрацювати з ІРА у питанні роззброєння протягом кількох наступних років, 26 вересня 2005 р. Комісія підтвердила ліквідацію усього арсеналу ІРА. Прикметно, що в своїх оцінках щодо кількості зброї, яка підлягає знищенню, Комісія керувалась не лише словами представників ІРА, але і даними спецслужб ВБ та ІР (ICD, 2005). Зрештою, 25 лютого 2010 р. НМКР засвідчила повне роззброєння ще п'яти парамілітарних організацій: Асоціації захисту Ольстера (АЗО), Офіційної ірландської республіканської армії, Ірландської армії національного визволення, Південно-східної антрімської бригади АЗО та парамілітарної групи Шукрі (ICD, 2010).

Таким чином, процес роззброєння усіх збройних формувань, що брали участь у конфлікті, тривав дванадцять років. Попри це, у своєму підсумковому звіті Комісія визнала, що процес роззброєння не завершено, оскільки «озброєні та активні парамілітарні групи досі володіють великою кількістю зброї» (ICD, 2011, р. 7). Окремий пункт звіту був присвячений питанню реінтеграції екс-комбатантів. Як зазначають комісіонери, представники парамілітарних груп висловлювали їм своє занепокоєння щодо недостатньої підтримки з боку держави в питаннях отримання освіти та працевлаштування своїх бійців. На їхню думку, наявність таких програм могла б сприяти процесу роззброєння, оскільки комбатанти чіткіше усвідомлювали б перспективи свого постконфліктного життя (ICD, 2011, pp. 8-9).

З боку Збройних Сил ВБ в результаті програми з нормалізації безпекової ситуації на території ПІ: були знищені всі спостережні пункти та башти (у 2005 р. їх було 10) британських військ; не залишилось жодного відділення поліції, де б базувались військові; закрито 11 з 24 військових баз; обсяг військового контингенту зменшився до 4275 осіб (у порівнянні з 10 тис. у 2005 р.) (Independent Monitoring Commission, 2007).

Що ж стосується парамілітарних груп, то з боку обох урядів не вчинялись жодні заходи, які були б спрямовані на прискорення демобілізації комбатантів. Єдиними кроком, що опосередковано мав вплинути на цей процес, було створення в 2003 р. Незалежної моніторингової комісії, загальна мета діяльності якої полягала у «сприянні переходу до мирного суспільства» (House of Oireachtas, 2003, Art. 3). Через публікацію інформації щодо кримінальної активності парамілітарних груп, їхні зв'язки з політичними партіями Комісія прагнула опосередковано сприяти зміні характеру їхньої діяльності. Зрештою, ІРА (IRA, 2005), Добровольча сила Ольстера (Ulster Volunteer Force, 2007), АЗО (Ulster Defence Association, 2007) оголосили про припинення війни та перехід до мирного і демократичного формату діяльності, а інші організації, як вже зазначалось, повністю роззброїлись.

Процес реінтеграції як безпосередньо екс-комбатантів, так і політичних груп, які вони представляли, також не був легким. Перш за все, він був безпосередньо пов'язаний із динамікою роззброєння парамілітарних груп. Через затримку зі складанням та знищенням зброї ІРА відбувались періодичні конфлікти між політичними партіями, які входили до новоствореної Асамблеї Північної Ірландії, внаслідок чого діяльність Асамблеї періодично припинялась Державним секретарем у справах ПІ. Стабільну роботу законодавчого органу вдалося відновити лише у 2007 р. (ІМС, 2011, р. 12).

Що ж стосується звільнення ув'язнених членів парамілітарних організацій, то, у відповідності до Акту щодо (Вироки) Північної Ірландії (UK, 1998), було утворено Комісію з перегляду вироків, за результатами діяльності якої достроково звільнили 452 ув'язнених з орієнтовно 25 тис. осіб, які отримали «політичні» вирoki протягом конфлікту (Dwyer, 2012, р. 287). Разом з тим, дослідники (Dwyer, 2012; Rolston, 2007; Ferguson, 2010) відзначають важливу роль колишніх в'язнів в процесі реінтеграції до мирного життя як інших учасників парамілітарних груп, так і місцевих громад. Зокрема, К. Дуайєр (2012) наголошує, що, оскільки в ПІ комбатанти здебільшого не покидали власних громад, всі вони, окрім ув'язнених, мали можливість повернутись до мирного життя. Тимчасом як ті, хто повертався із в'язниць, ставали найбільш помітними групами екс-комбатантів. Вони створювали власні організації, які допомагали іншим колишнім бойовикам пристосуватись до мирного життя через створення благ для всієї громади (наприклад – парасолькова організація *Coiste na nIarchimí* (CommunityNI, 2016)).

Одним з ключових спонсорів діяльності подібних організацій був і є Європейський Союз. Так, ще в 1995 р. ЄС запровадив програму підтримки постконфліктного розвитку та примирення в Північній Ірландії PEACE. Кожен етап цієї програми акцентував увагу на проектах певного типу, проте її цілі залишались незмінними: встановлення згуртованості між громадами ПІ та прикордонними районами РІ, а також економічна і соціальна стабільність в регіоні (European Parliament, 2019). Перша програма (1995-1999) зосереджувалась на безпосередніх наслідках

конфлікту, друга (2000-2006) – на економічному розвитку та транскордонному співробітництві, третя (2007-2013) концентрувалась на питаннях примирення (Colgan, 2014); четверта, яка розпочалась у 2014 і триває досі, ставить цілі зі сприяння спільному навчанню дітей та взаємодії молоді з громад з різною політичною афіліацією, створення фізичних просторів та проектів для взаємодії усіх, незалежно від політичної орієнтації (Special EU Programmes Body, 2016).

Підбиваючи підсумки заходів з РДР у Північній Ірландії, варто зазначити, що ця програма є унікальним, нетиповим для свого покоління РДР прикладом. Тим не менш, головна мета РДР – встановлення миру, демілітаризація суспільства та постконфліктний розвиток – була досягнута.

Головним фактором, який визначив успішність всієї програми та досягнення довготривалого миру, було **спільне проактивне бажання залучених сторін припинити конфлікт**. Добровільний характер реалізації заходів з роззброєння та демобілізації, закладений в Белфастській угоді, лише підтверджує, що усі учасники міжпартійних переговорів були схильні вірити в миротворчі наміри своїх опонентів, інакше ця Угода не мала б істотного результату.

Побудові довіри між сторонами в процесі роззброєння значною мірою сприяло **залучення міжнародних експертів** до НМКР, які не представляли жодну зі сторін конфлікту, а тому не мали упередження щодо тих, з ким за своїми обов'язками мали контактувати.

Важливим чинником, що позитивно вплинув на ефективність роботи і НМКР, і Незалежної моніторингової комісії, була їхня **тісна співпраця з урядами ВБ та РІ**. Так, влада надавала усі необхідні ресурси для здійснення роззброєння у відповідності до прийнятих актів, а Комісія для оцінки арсеналу зброї організацій використовувала матеріали спецслужб цих держав.

Окремої уваги заслуговує особливий підхід до реінтеграції, що був націлений не на окремих экс-комбатантів, а на цілі **громади**. Така модель дозволила перетворити **самих экс-комбатантів на локальних агентів змін**, які не тільки допомагали реінтегруватись іншим колишнім учасникам парамілітарних організацій, але й заклали основу для довгострокового примирення через проекти, спрямовані на розвиток громад.

Разом з тим, ряд особливостей РДР у ПІ, складно однозначно віднести до позитивних чи негативних. Вони були визначені в результаті переговорів усіх залучених до конфлікту сторін, а отже альтернативні формати, з високою імовірністю, не були прийнятними для усіх груп інтересів. Перша – **загальний характер Белфастської угоди**. З одного боку, це додає необхідної для успішної реалізації РДР гнучкості, але з іншого – створює підґрунтя для різної інтерпретації акторами та фактично відкладає створення єдиної програми з РДР на невизначений термін. Як наслідок, виникає наступна неоднозначна особливість – **децентралізація РДР** (Дуайєр,

2012). Так, роль урядових структур зводиться лише до сприяння миротворчому процесу та зменшення контингенту британських військових, тимчасом як парамілітарні організації самостійно мали ухвалити рішення про складання зброї, добровільно перейти до цивільної діяльності, самотужки, хоча і за фінансової підтримки ЄС, організувати програми з реінтеграції.

Були в програмі РДР в Північній Ірландії й однозначно слабкі моменти. Зокрема, за багатьма пунктами Угоди **не було визначено кінцевих строків** їхнього виконання, а навіть там, де вони були вказані, цих **термінів не було дотримано**. Наприклад, роззброєння мало закінчитись до травня 2000 р., проте в дійсності тривало на 10 років довше.

Якщо відсутність детальної програми РДР і добровільний характер роззброєння та демобілізації ще можна пояснити потребою у гнучкості, то явним недоліком РДР в ПІ була **недостатня підтримка** заходів і проектів з **реінтеграції з боку влади**. Як вже зазначалось вище, ключову роль в цьому процесі відіграли самі екс-комбатанти.

Боснія і Герцеговина

Внаслідок суттєвого послаблення позицій комуністичної партії, боротьби за розподіл влади між політичними елітами її республік та наростання міжетнічних конфліктів на початку 1990-х рр. розпочався розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, що породив серію збройних конфліктів. Одним з них стала Боснійська війна, яка розпочалась у березні-квітні 1992 р. та в якій брали участь збройні формування боснійців, сербів та хорватів. Завершення збройних дій та остаточний мир були закріплені Загальною рамковою угодою про мир в Боснії та Герцеговині (Дейтонською угодою), підписаною 14 грудня 1995 р.

Ключовою метою угоди було «закінчити трагічний конфлікт в регіоні» (OSCE, 1995). Для досягнення цієї мети передбачалось здійснити ряд військових, цивільних та політичних заходів. За реалізацію перших відповідали Сили здійснення (IFOR), що мали бути сформовані з військовослужбовців інших, незалучених до конфлікту, держав – головним чином, членів НАТО. Серед завдань цього формування були: встановлення довгострокового припинення бойових дій та вжиття заходів з підтримки безпеки та контролю над озброєнням. В свою чергу, усі сторони конфлікту мали утримуватись від будь-яких наступальних та розвідувальних дій, а також протягом 30 днів після переходу влади від Охоронних сил ООН (UNPROFOR) до Сил здійснення роззброїти і розформувати усі підконтрольні їм озброєні групи. Також передбачалось виведення усіх військ і сил «немісцевого походження» разом з озброєнням.

Решта положень Дейтонської угоди стосувалась політичних та гуманітарних питань. Так, було визначено, що на території Боснії та Герцеговини (БіГ) за активної допомоги ОБСЄ протягом шести місяців мають відбутись вибори до представницьких органів як загальнонаціональних, так і обох утворень в складі держави: Республіки Сербської (РС) та Федерації Боснії і Герцеговини (ФБіГ). Найважливішим політичним

компонентом Угоди була Конституція БіГ, яка мала забезпечити пропорційне представництво усіх етнічних груп в органах влади на центральному та регіональному рівнях, а також встановлювала розподіл повноважень між БіГ, ФБіГ та РС. Важливо, що для координації діяльності усіх організацій, задіяних до реалізації цивільних положень Угоди, запроваджувалась посада Високого представника ООН.

Процес реалізації положень Дейтонської угоди мав неоднозначний характер.

Як вже зазначалось вище, за імплементацію військової частини Угоди відповідали Сили здійснення (IFOR), які через рік були реформовані в Сили забезпечення (SFOR). Ці сили здійснювали моніторинг переміщення важкого озброєння у визначені місця розташування, а також регулярно інспектували озброєння, що там зберігалось. Так, у своєму звіті від липня 1996 р. Сили здійснення доповідали про істотний прогрес у цьому процесі, а також визнавали «загальну тенденцію як позитивну, хоча вони продовжували виявляти незадеклароване озброєння (здебільшого, стрілецьку зброю)» (Multinational Implementation Force, 1996b). Таку зброю конфіскували та знищували (IFOR, 1996c). На початку 1997 р. Сили забезпечення оголосили тимчасове призупинення своєї політики конфіскації та дали сторонам можливість задекларувати раніше не зареєстроване озброєння та перемістити його до пунктів розташування. В результаті було задекларовано понад 300 тис. одиниць стрілецької зброї та гранат, 400 одиниць важкого озброєння та 52 тис. мін (Multinational Stabilization Force, 1997). Разом з тим, в 1998 р. Сили забезпечення у тісній співпраці з місцевою владою та поліцією започаткували операцію «Врожай» (*Harvest*), яка була орієнтована на все населення та передбачала збір добровільно зданої зброї. Важливим елементом цієї програми було звільнення від відповідальності за зберігання зброї тих осіб, які виявили бажання її здати (SFOR, 2001b). Так, протягом 2001 р. було зібрано: понад 2,5 тис. одиниць стрілецької зброї, майже 10 тис. ручних гранат, 3,4 тис. мін та більш як 6 тис. мінометів, мінометних снарядів і гранатометів (SFOR, 2001b). Згодом окремі операції з демілітаризації регіону Брчко (SFOR, 2001a) та знищення небезпечного та невикористовуваного озброєння збройних сил ФБіГ та РС (SFOR, 2004) також здійснювались за підтримки Сил забезпечення. Подібні проекти з посилення інституційної спроможності органів влади БіГ, відповідальних за контроль обігу зброї, та безпосереднього збору стрілецької зброї були реалізовані й ПРООН (Perry, 2004, pp. 6-7).

За оцінками Світового банку, близько 245 тис. військових мали пройти демобілізацію протягом 1996 р. (World Bank, 1996a) За цей процес, перш за все, також були відповідальні Сили здійснення/забезпечення. У своїх звітах (IFOR, 1996a, 1996b) представники Сил рапортують, що процес демобілізації відбувається повільно, зокрема через відсутність можливостей для працевлаштування на цивільній роботі. Як наслідок, вони приходять до висновку, що процес демобілізації закінчиться не раніше середини вересня 1996 р. замість очікуваного завершення у квітні.

Разом з тим, функцію проведення реадaptaції взяв на себе Світовий банк, який розпочав у БіГ серію проектів, спрямованих на невідкладні заходи з відновлення інфраструктури, економіки та ресоціалізацію экс-комбатантів.

Одним з таких був проект «Термінової демобілізації та реінтеграції», що тривав з 1996 по 1999 рр. Його основною цільовою групою проекту було визначено демобілізованих солдат (World Bank, 2000). Програма включала чотири компоненти: відновлення та розвиток бази даних щодо ринку праці в муніципальних центрах зайнятості, сервіси з консультування та допомоги у пошуку роботи, надання освіти та навчання для колишніх військовослужбовців на основі попиту на ринку праці, створення та підтримка діяльності Фондів з працевлаштування та навчання. В результаті реалізації проекту: 191 муніципальний офіс з працевлаштування було обладнано системою Інформації про ринок праці; консультаціями та навчанням щодо працевлаштування (написання резюме, проходження інтерв'ю тощо), а також щодо подолання посттравматичного стресу скористались 3324 особи; 21143 особи пройшли навчання, після якого понад 80% учасників були працевлаштовані; відкрито два Фонди з працевлаштування та навчання для координації цього та інших подібних проектів (World Bank, 2000). Схожий проект, також орієнтований на працевлаштування демобілізованих у зв'язку з подальшим скороченням військ, реалізувався Світовим банком з 2000 по 2004 рр. (World Bank, 2005).

Також Світовий банк ініціював й інші програми, які не були прямо спрямовані на колишніх військових і стосувались більше реінтеграції, проте бенефіціарами яких в основному стали саме вони: зокрема, проекти «Термінові публічні роботи та працевлаштування» (World Bank, 2004), «Реабілітація жертв війни» (передбачав відновлення та розвиток системи охорони здоров'я) (World Bank, 1996b).

Що ж стосується політичного компоненту реінтеграції, то проведені в 1996 р. вибори не допомогли створити ефективні державні інститути та забезпечити такі демократичні механізми, які б дозволили задовільнити інтереси усіх етнічних груп.

Таким чином, попри високий рівень залученості міжнародних партнерів до встановлення миру в Боснії і Герцеговині, процес РДР не був координований одним центром та частково носив несистемний характер. Тим не менш, результатом цієї програми РДР стало встановлення довготривалого миру.

Важлива особливість цієї програми РДР, яка відіграла значну роль у виконанні безпекової частини Угоди, полягає у **використанні іноземних військових підрозділів** у складі Сил здійснення та забезпечення. В умовах високої напруги між підписантами Угоди та слабкості (часом навіть відсутності) державних інститутів цілком доцільно було звернутись до НАТО по допомогу. Регулярний моніторинг озброєння, сприяння в роззброєнні, які здійснювали Сили, у поєднанні з можливістю конфіскувати незадекларовану зброю дозволили розпочати процес РДР.

Іншою перевагою цієї програми РДР було залучення **широкого кола міжнародних організацій** до встановлення післявоєнного миру. Так, ключовими акторами, які здійснювали заходи з РДР, стали: Світовий банк, НАТО, різні підрозділи ООН. В умовах низького потенціалу держави та відсутності достатньої кількості коштів у бюджеті такий крок дозволив започаткувати ряд важливих проєктів, на реалізацію яких держава була не здатна.

Водночас ряд чинників зумовив хаотичний характер програми РДР, що в результаті вплинуло на її ефективність. Зокрема, **в Угоді відсутня чітка система РДР**, хоча потенціал для цього був закладений через визначення відповідальних за реалізацію різних положень Угоди (Високого представника – за цивільні, Сил здійснення – за військові).

Разом з тим, суттєвою негативною особливістю РДР в Боснії і Герцеговині стало **порушення** одного з базових принципів, визначених в Стандартах ООН, – **здійснення під відповідальність країни**. З одного боку, це пояснюється слабкістю державних інститутів після війни. Проте з іншого – зовнішні структури не можуть замінити легітимних органів влади. Повноваження ухвалювати закони та звільняти посадовців, які отримав Високий представник в грудні 1997 р., явно перевищують потреби та негативно впливають на процес становлення державних інститутів.

Відсутність розробленої системи РДР обумовила виникнення іншої проблеми – **проведення непродуманої демобілізації**. Так, періодичні скорочення кількості військ, які не супроводжувались попередніми переговорами з міжнародними організаціями щодо програм підтримки демобілізованих, спричинили хвилі притоку робочої сили на післявоєнний ринок праці, що і до того був переповнений безробітними.

Гаїті

30 вересня 1991 р. в Гаїті група військових здійснила державний переворот та усунула від влади обраного на демократичних виборах Президента Жана-Бертрана Арістіда. 31 липня 1994 р. Рада Безпеки ООН ухвалила рішення про введення багатонаціональних військових сил на територію Гаїті з метою відновлення демократичного уряду. 19 вересня міжнародний контингент розпочав свої дії в країні (далі в підрозділі – Сили), а вже 15 жовтня до Гаїті повернувся законний Президент Ж.-Б. Арістід (United Nations Mission in Haiti, n.d.).

За день до висадки багатонаціональної групи військових між делегацією США на чолі з Джиммі Картером та військовою де факто владою Гаїті в особі Емілія Жонассена було укладено Порт-о-пренську угоду. Документ містив всього сім пунктів та передбачав: співпрацю збройних сил Гаїті з американським контингентом, відставку певних військових чиновників після прийняття закону про амністію гаїтянським парламентом, зняття усіх попередніх санкцій щодо Гаїті (Christine et al.,2019). Попри лаконічний характер Угоди, її підписання дозволило уникнути масштабних протистоянь між Збройними Силами Гаїті (ЗСГ, *FAd'H*) та міжнародними військовими

силами, а також передати владу з рук військових до законної цивільної влади. Так, на початку жовтня парламент вніс відповідні зміни до закону про амністію, а Президент видав указ про звільнення причетних осіб від відповідальності за вчинення політичних злочинів з 29 вересня 1991 р. по 3 липня 1993 р. (Inter-American Commission on Human Rights, 1995). Попри невдоволення цими рішеннями, Головнокомандувач ЗСГ та інші високопоставлені військові пішли у відставку (UN Mission in Haiti, n.d.).

Попри відсутність плану РДР та прямої згадки про будь-який з цих процесів у мандатах як Місії ООН в Гаїті (*UNMIH*), так і багатонаціональних сил (UN SC, 1994b), процес РДР відбувався. Виходячи зі свого завдання зі «встановлення та підтримки безпечної та стабільної обстановки» (UN SC, 1994b, Art. 4), Сили розпочали заходи з роззброєння. Протягом перших днів діяльності вони взяли під контроль роту важкого озброєння ЗСГ та її зброю, а також ініціювали програму з викупу зброї (UN, 1994c, par. 14). Надалі міжнародний контингент діяв шляхом проведення рейдів з виявлення сховищ зброї та одиничних операцій проти Революційного фронту прогресу Гаїті (*FRAPH*, недержавна парамілітарна організація, яка тісно співпрацювала зі ЗСГ протягом військового режиму) і так званих «аташе» (цивільні, які тісно співпрацювали зі ЗСГ протягом військового режиму, займались рекетом, «наглядали» за територіями (Immigration and Refugee Board of Canada, 2003)), під час яких зокрема конфіскували зброю комбатантів (UN, 1994a, p. 3). Разом з тим, після кількох операцій проти Революційного фронту Сили обрали тактику «якщо не бачимо, то не роззброюємо» щодо членів цієї організації (Mendiburu et al., 1996), тобто вони не здійснювали жодних додаткових дій, якщо комбатант не вчиняв правопорушення. В результаті заходів з роззброєння було зібрано понад 33 тис. одиниць зброї (UN, 1995b, par. 7), серед яких 13 281 од. викуплена у населення в рамках відповідної програми (UN, 1995c, par. 9), а 2010 од. конфісковані під час операції з роззброєння відділків поліції та в'язниць (UN, 1995a, par. 10). Попри суттєві результати, як місцеві, так і закордонні спостерігачі оцінювали проведені заходи як недостатні, а нестабільна безпекова ситуація сприяла збільшенню кількості зброї у мешканців (Mobekk, 2016, p. 60).

Етап демобілізації відбувався вже без участі Сил і стосувався винятково членів Збройних Сил Гаїті. За оцінками, до введення міжнародного контингенту ЗСГ налічували близько 7 тис. військових (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 14), до яких варто додати членів Революційного фронту та «аташе», аби зрозуміти кількість осіб, які мали б підлягати демобілізації.

Демобілізація ЗСГ відбувалась в два етапи: перший, протягом жовтня-грудня 1994 р., був добровільним; другий передбачав припинення існування ЗСГ як інституції відповідно до указу Президента, виданого у грудні того ж року (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 15). За свідченнями спостерігачів, вже станом на кінець жовтня 1994 р. ЗСГ «майже припинили існувати як організація» (UN, 1994b, par. 11). Разом з тим, станом на кінець 1994 р. Уряд Гаїті не мав бачення та плану дій щодо майбутнього

демобілізованих осіб (UN SC, 1995a, par. 23-24), що викликало виправдане занепокоєння у військових.

Важливим елементом демобілізації стало залучення колишніх військових ЗСГ до Тимчасової сили публічної безпеки, завдання якої полягало у забезпеченні громадського порядку протягом перехідного періоду. Так, 3554 экс-службовці були відібрані до цього органу (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 15). Проте з поступовим розвитком Національної поліції виникла інша проблема: демобілізація вже співробітників Тимчасової сили публічної безпеки. Попри те, що окремі проекти з демобілізації вже були розпочаті, у своєму звіті за липень 1995 р. Генеральний секретар ООН звертається до держав-членів з проханням про додаткове фінансування цього напрямку, що може свідчити про недостатню кількість проектів та їхній обмежений вплив (UN SC, 1995c, par. 21). Згодом Уряд запропонував цим экс-комбатантам долучитись до новоутворених спеціальних підрозділів безпеки (аеропорту, порту, міністерств тощо) (UN SC, 1995c, par. 21).

Що ж стосується процесу реадaptaції та реінтеграції, то таких проектів було небагато. Так, Місією ООН реалізовувались будівельні проекти (будівництво доріг, буріння свердловин тощо), спрямовані на те, щоб допомогти комбатантам набути конструкторських та інженерних навичок, які можна було б застосовувати в цивільному житті (UN SC, 1995a, par. 61). Проте основна програма реалізовувалась Міжнародною організацією міграції (*IOM*) на замовлення та за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку і тривала з листопада 1994 р. по листопад 1996 р. (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 1). В її рамках передбачалось кілька етапів: реєстрація демобілізованих (зокрема збір їхніх військових посвідчень та видача посвідчень учасників програми), ознайомча сесія (пояснення їхніх прав як экс-комбатантів, огляд програми подальшого професійного навчання), 6-місячне професійне навчання за однією з десяти запропонованих професій з виплатою щомісячної стипендії (близько 100 дол.), допомога Служби можливостей та направлення (консультації та сприяння у працевлаштуванні). В результаті курси з професійного навчання закінчили 4867 колишніх військових з 5482 зареєстрованих до участі в програмі, хоча лише 304 були офіційно працевлаштовані через Службу можливостей (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 2).

Разом з тим, програма мала обмежені наслідки. Однією з особливостей цієї програми була її спрямованість на менш освічених экс-військових, внаслідок чого серед учасників проекту був лише один офіцер ЗСГ (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 3). Іншою важливою проблемою стало ставлення центральної влади Гаїті до колишніх комбатантів. Так, Уряд затримував виплати стипендій учасникам програми (хоча кошти були надані донорськими організаціями), відмовлявся виплачувати пенсії колишнім військовослужбовцям та повертати добровільні вклади, що зберігались на державних рахунках. Як зауважили американські аналітики, таке ставлення обумовлювалось непопулярністю заходів з підтримки колишніх членів ЗСГ серед

населення (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 33). Промовистим є й інший факт, про який згадують укладачі звіту USAID: Спільна робоча комісія з демобілізації та реінтеграції не провела жодного засідання (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 33).

Тим часом особливих заходів з політичної реінтеграції ані міжнародні організації, ані Уряд не здійснювали. Проте протягом червня-вересня 1995 р. гаїтянська влада провела вибори на всіх рівнях (муніципальні, місцеві, парламентські) (UN SC 1995b, par. 16; 1995c, par. 25), про факти обмеження участі экс-комбатантів в яких інформація відсутня.

Підбиваючи підсумки процесу РДР в Гаїті, варто зазначити, що ця програма мала високий потенціал на початку свого формування, проте під час реалізації її сильні сторони перетворились на загрози та заклали підвалини подальшого конфлікту, який проявився в 2004 р. у вигляді державного перевороту, участь в якому взяли колишні комбатанти (Casey, 2019).

Залучення міжнародних партнерів (Місії ООН, багатонаціональних сил) до певної міри позитивно вплинуло на хід процесу РДР в Гаїті. Зрештою, саме рішення ООН про введення міжнародного контингенту змусило представників ЗСГ піти на переговори та укласти Порт-о-пренську угоду. Більше того, саме міжнародний контингент у співпраці з Тимчасовою силою публічної безпеки забезпечував порядок у період між розпуском ЗСГ та початком повноцінної роботи нової Національної поліції, підготовку та тренування якої також здійснювали представники міжнародної спільноти. Проекти з реадптації та реінтеграції також реалізувались міжнародними організаціями.

Іншою характерною рисою цієї програми була пряма **співпраця багатонаціональних сил з представниками Збройних сил Гаїті (FAdH)**, закріплена в Порт-о-пренській угоді. З одного боку, це дозволило уникнути масштабних збройних конфліктів між цими двома сторонами та прискорити процес розпаду ЗСГ. З іншого ж – створило значні проблеми на етапі роззброєння: представники багатонаціональних сил не бажали роззброювати своїх де факто партнерів по операції (Mobekk, 2016, p. 58), а уряд та громадянське суспільство з тієї ж причини мали обмежену можливість долучитись до цього процесу (Mobekk, 2016, p. 60).

Разом з тим, кілька аспектів РДР в Гаїті мали негативний вплив на її результати. Першим і головним недоліком була **відсутність визнання необхідності реадптації та реінтеграції комбатантів** з боку місцевого населення та Уряду. Як підкреслювалось у звітах ООН (UN SC, 1995a, par. 22) та американських аналітиків (Dworken, Moore, Siegel, 1997, p. 14), населення мало негативне ставлення до экс-воїнів ЗСГ та сприймало їх як гнобителів, які не заслуговують на якісь додаткові блага. Схожої думки дотримувалась і влада Гаїті. Як наслідок, экс-бійці були незадоволені результатами РДР, що не забезпечувала для них повноцінної реінтеграції до цивільного життя.

З цією проблемою тісно пов'язані дві інші. Негативне ставлення мешканців Гаїті до экс-комбатантів лише посилювалось **недостатньою кількістю міжнародних проектів з розвитку**, які б допомагали цивільним громадянам набути нових навичок чи отримати роботу (Mobekk, 2016, р. 65). Сьогодні включення програми РДР в загальний контекст розвитку країни та наявність орієнтованих на розвиток громад проектів є рекомендованими Комплексними стандартами ООН. Невдоволення з іншого боку – боку колишніх військових – посилювало **виключення з програми РДР представників Революційного фронту та так званих «аташе»**, які під час режиму хунти тісно співпрацювали зі ЗСГ. Як наслідок, ці люди не могли долучитись до відповідних проектів та отримати допомогу в переході до цивільного життя. Таким чином, **проактивне бажання примирення було відсутнє** у населення, національної влади та частини комбатантів.

Під час РДР в Гаїті було порушено ще кілька базових принципів, закріплених у Стандартах ООН. Так, не дотримано **принципу відповідальності країни** за здійснення програми. Саме по собі залучення іноземних та міжнародних партнерів є корисним для РДР. Проте усі етапи РДР реалізувались саме представниками міжнародної спільноти: від роззброєння до реінтеграції. В результаті такого самоусунення влади та місцевого громадського сектору заходи РДР не мали належної підтримки, а потім і сталості після завершення фінансування донорськими організаціями. Відповідно, **не було створено і національного координаційного органу**.

Зрештою, програма РДР **не була спланованою** та не мала системного характеру. Так, наприклад, Президент ухвалював рішення про скорочення і розпуск армії в умовах, коли плану наступних дій щодо демобілізованих Уряд не мав.

Колумбія

Наприкінці 1940-х в Колумбії розпочався період масового насильства, викликаний протистоянням двох ідеологічних таборів, консервативного та ліберального, всередині країни. Згодом, вже у 1960-і, через ряд внутрішньо- та зовнішньополітичних причин він переріс у збройне протистояння уряду з партизанськими загонами, що підтримували крайні ліві ідеї. Неодноразові спроби припинення конфлікту завершилися підписанням у 2016 р. мирної угоди між Урядом та однією з основних партизанських організацій – Революційними збройними силами Колумбії (*FARC*). В жовтні 2016 р. текст Угоди було винесено на референдум, під час якого 50,2% громадян висловились проти його ратифікації. Тим не менш, вже у листопаді документ зі змінами було ратифіковано обома палатами парламенту Колумбії (Kline et al., 2020).

Угода містить велику кількість положень, які детально врегульовують як процес РДР, так і окремі аспекти постконфліктного устрою (Presidencia de la República de Colombia, 2016). Наприклад, перший розділ визначає особливості реформ, що мають

сприяти розвитку сільських територій, оскільки економічне становище селян було однією з причин конфлікту.

Що ж стосується процесу роззброєння, то Угода врегульовує його порядок, терміни та відповідальні структури. Так, на території країни передбачається створення 27 місць збору комбатантів ФАРК – Перехідних локальних зон та пунктів нормалізації. Туди бійці мають прибути зі зброєю протягом 30 днів з визначеної дати, зареєструвати себе та свою зброю. Передбачається, що процес здачі зброї триватиме до 150 днів. Приймати зброю мають незброєні члени місії ООН.

Протягом періоду проживання членів ФАРК в пунктах збору Уряд Колумбії має забезпечувати їхні потреби в їжі та одязі, а також реалізовувати заходи з підготовки до реадaptaції та реінтеграції. Разом з тим, протягом 60 днів зі створення Перехідних зон Національний університет Колумбії має провести перепис комбатантів для пристосування подальших заходів до їхніх потреб.

Після ліквідації Перехідних зон та пунктів кожен зареєстрований учасник ФАРК отримує одноразову виплату у розмірі 2 млн. колумбійських песо та має право протягом 24 місяців отримувати щомісячну фінансову допомогу в розмірі 90% від мінімальної зарплати. Більше того, экс-комбатанти можуть претендувати на 8 млн. колумбійських песо для започаткування індивідуального чи колективного соціально-орієнтованого проекту.

Угодою також передбачені певні заходи з політичної реінтеграції. Так, колумбійський уряд зобов'язується створити належні умови для функціонування опозиційних рухів та партій, однією з яких стане трансформована ФАРК, що отримає ряд привілеїв: зниження вимог для реєстрації партії, державне фінансування розвитку та часткове покриття витрат під час виборчих кампаній, по 5 місць у верхній та нижній палатах Конгресу. Разом з тим, на экс-комбатантів поширюється дія амністії (за винятком порушень міжнародного гуманітарного права).

Принциповим для реалізації Угоди аспектом, закріпленим у тексті, є необхідність створення спеціального координаційного органу – Комісії з моніторингу, сприяння та верифікації виконання угоди. Для цього також має бути залучена політична місія ООН.

Деталізований характер Угоди дозволив здійснювати програму РДР у відповідності до зафіксованих положень, хоча і з порушенням встановлених термінів. Реалізація початкових етапів РДР передбачала створення нових інституцій, які забезпечували координацію та виконання положень Угоди: Комісії з виконання, просування та верифікації імплементації Угоди та інших (UN SC, 2017a); а також прийняття додаткових нормативно-правових актів, зокрема законів, а тому усі законопроекти, що стосувались процесу розбудови миру, розглядалися парламентом за прискореною процедурою (UN SC, 2017c, par. 8).

Етап переміщення комбатантів ФАРК у відведені місця, їхньої реєстрації та роззброєння вдалося завершити до 15 серпня 2017 р., тобто лише на 2,5 місяці пізніше, ніж було заплановано (UN SC, 2017b, par. 18). Вже в травні Місія ООН мала списки комбатантів ФАРК, які перебували в зонах та пунктах нормалізації (6990 осіб). В результаті силами ООН було зібрано 8994 одиниць зброї (UN SC, 2017b, par. 23).

Попри певні проблеми зі створенням необхідної інфраструктури (UN SC, 2017a, par. 32), з початком етапу демобілізації усі зони та пункти нормалізації перетворювались на території для навчання та реінтеграції. В цих місцях були обладнані пункти надання медичної допомоги з лікарями та швидкими, які обслуговували і місцевих цивільних (UN SC, 2017a, par. 37). Також проводились заходи з демобілізації: видача документів, перепис, програми з навчання (UN SC, 2017a, par. 30). Тим не менш, через 10 місяців після підписання Угоди та звершення роззброєння у колишніх комбатантів не було впевненості у своєму майбутньому (UN SC, 2017b, par. 49).

Уряд у співпраці з міжнародними партнерами розпочав заходи з реадптації: надання медичної та психосоціальної допомоги, оформлення пенсій, надання базової освіти та проведення професійного навчання, культурні та спортивні активності (UN SC, 2017b, par. 54). Станом на 23 листопада 2017 р. 11362 отримали одноразову реінтеграційну виплату, 10200 отримували щомісячну стипендію (UN SC, 2017c, par. 42).

Паралельно до заходів з демобілізації розпочались активності, спрямовані на реінтеграцію екс-комбатантів. Важливо зазначити, що окремого плану реінтеграції не існувало до 5 липня 2018 р., коли було прийнято Довгострокову стратегію реінтеграції на 8 років (UN SC, 2018b, par. 25).

Проблема з невизначеністю програми реінтеграції негативно впливала на настрої серед колишніх бійців. Як зазначали спостерігачі ООН, «перехід від ранньої реадптації до сталої реінтеграції досі [станом на квітень 2018 р.] не завершено, а ця невизначеність продовжує підривати впевненість колишніх членів FARC-EP у їх реінтеграції та в самому мирному процесі» (UN SC, 2018a, par. 87). Тому влітку була прийнята вже згадана вище Стратегія, а в груді оновлена владна команда презентувала план розвитку найбільш уражених конфліктом районів «Мир із законністю» (UN SC, 2018c, par. 5), який вписував реінтеграцію комбатантів у ширшу рамку розвитку територій.

Що ж стосується конкретних заходів з реінтеграції, то вони відбувались у кількох вимірах. Перш за все, політичному. Як і передбачала Угода, на основі ФАРК утворювалась нова політична партія: вже 31 жовтня 2017 р. партію офіційно зареєстровано, а 1 листопада вона оголосила своїх кандидатів на виборах Президента та Конгресу (UN SC, 2017c, par. 36). В результаті представники ФАРК зайняли вісім з десяти місць, передбачених для них в Конгресі (через проблеми із правовим статусом

інших двох номінованих представників). У жовтні 2019 р. партія ФАРК вперше взяла участь у виборах на рівні громад та департаментів і отримала дванадцять посад. Також двоє экс-комбатантів, які балотувались від інших партій, посіли місця мерів (UN SC, 2019c, par. 27).

Іншим аспектом реінтеграції є правовий. Так, 10 липня 2017 р. Президент Колумбії видав останній з трьох необхідних указів, які передбачали амністію для 6005 комбатантів ФАРК (UN SC, 2017b, par. 9). Станом на жовтень 2019 р. близько 320 колишніх бійців залишались у в'язниці з різних причин (UN SC, 2019b, par. 70-72).

В рамках реінтеграції проводились і заходи, спрямовані на сприяння економічній діяльності экс-комбатантів. Попри те, що в липні 2018 існувало вже 70 кооперативних об'єднань экс-комбатантів, через проблеми з реєстрацією та іншими організаційними моментами лише 8 з них повноцінно функціонували (UN SC, 2018b, par. 17). Водночас на кошти з виплат колишні члени ФАРК започаткували власні економічні ініціативи (UN SC, 2017b, par. 59). Наявність незалежних проектів також пов'язана зі складнощами в отриманні коштів на власні виробничі проекти, передбачені Угодою. З понад 100 проектів, які реалізовувались экс-комбатантами станом на лютий 2018 р., тільки один мав підтримку від держави (UN SC, 2018a, par. 27). Як наслідок, основна фінансова та технічна допомога за такими проектами надходить від міжнародних організацій, серед яких різні структури ООН, ЄС, МОМ (UN SC, 2018a, par. 34); частина підтримки надходила з приватного сектора (UN SC, 2019c, par. 90).

З огляду на причини конфлікту та особливості постконфліктного врегулювання важливим аспектом реінтеграції є питання власності на землю. 4 травня 2018 Президент Колумбії видав указ, яким дозволив доступ до права власності на землю для экс-комбатантів (UN SC, 2018b, par. 15-16). Проте станом на березень 2019 колишнім бійцям ФАРК не було передано жодного гектару землі (UN SC, 2019a, par. 43).

Частина заходів з реінтеграції була спрямована на отримання экс-комбатантами освіти. Зокрема, за 2017 р. 3418 колишніх бійців пройшли спеціальні програми початкової та середньої освіти, організовані профільним Міністерством (UN SC, 2018a, par. 40). З кінця 2018 р. таке навчання відбувається в рамках програми «*Arando la educación*» (UN SC, 2019c, par. 41). Разом з тим, в 2019 р. продовжились програми з професійного навчання, учасниками яких стали 3475 осіб (UN SC, 2019c, par. 41).

Не менш важливою складовою процесу реінтеграції була безпекова. Попри створення спеціальних підрозділів для забезпечення охорони колишніх комбатантів та надання додаткової охорони тим з них, хто брав участь у виборчих процесах, протягом 2017-2019 рр. було вбито 173 экс-учасники ФАРК (UN SC, 2019c, par. 46).

Процес РДР в Колумбії ще не завершено. Проте, підбиваючи підсумки двох років, можна дійти висновку, що ця програма не стала успішною в досягненні миру, хоча і була чітко спланованою. Так, у своєму звіті за грудень 2019 р. ООН вказує, що

збройні протистояння між Армію національного визволення (*ELN*), іншими збройними групами та державними силовими структурами тривають (UN SC, 2019c, par. 26). Зокрема, частина комбатантів ФАРК переозброїлась і також веде бойові дії (Janetsky, 2019).

Тим не менш, колумбійська програма РДР має і свої переваги. Так, мирна угода має **детальний опис заходів РДР**. Хоча це не дозволило повною мірою уникнути невизначеності экс-комбатантів щодо їхнього майбутнього, проте позитивно вплинуло на чіткість дотримання запланованих заходів та термінів.

Більше того, Угода фіксує один з базових принципів РДР – **національну відповідальність** за її здійснення. Хоча в тексті і містяться положення про **співпрацю з міжнародними структурами**, ключові дії виконують уряд Колумбії, органи влади на локальному та регіональному рівнях, ФАРК. Важливо, що утворено та функціонують кілька **координуючих органів**, в яких відбувається обговорення проблемних моментів та розробляються операційні рішення з виконання положень Угоди.

Іншим важливим аспектом програми РДР в Колумбії стала її **інтегрованість до програми загального розвитку територій**, що постраждали від конфлікту. Як наслідок, бенефіціарами програм були не тільки колишні бійці, але і мешканці громад, що дозволило уникнути відчуття несправедливості у цивільних.

Разом з тим, ряд недоліків заклав підвалини нестабільності результатів РДР. Перш за все, **відсутність проактивного бажання усіх сторін конфлікту** до довготривалого примирення. Так, підписантами Угоди були **не всі організації-учасники конфлікту**. В результаті частина незаконних збройних формувань продовжила свою активність. Суттєві **затримки виконання Угоди** колумбійською владою (особливо після обрання Президентом Івана Дюке з партії, яка не підтримувала мирну угоду) (Janetsky, 2019; UN SC, 2019c, par. 90) також заклали сумніви щодо її намірів виконувати Угоду та не сприяли впевненості экс-комбатантів щодо їхнього майбутнього.

Іншим чинником, що негативно вплинув на реалізацію заходів з РДР, стала **неможливість влади забезпечити безпеку** колишніх комбатантів ФАРК, які погодились скласти зброю. Як наслідок, частина экс-бійців була вимушена повернутись до збройної боротьби.

Додаткова група кейсів

Виходячи з аналізу досвіду РДР у вищенаведених країнах/регіонах, де наявність бажання та виконання дій на його підтвердження завжди передували досягненню довготривалого миру, можна виділити додаткову *субгіпотезу*: наявність проактивного бажання усіх сторін конфлікту є визначальною для досягнення довгострокового миру. Перевірка цієї субгіпотези на програмах РДР в Бурунді, Демократичній Республіці Конго, Ель Сальвадорі, Косово, Непалі, Руанді, Судані, Східному Тиморі, Уганді та Центральноафриканській республіці дозволила повністю її підтвердити (Додаток 1).

ВИСНОВКИ

Програми з роззброєння, демобілізації та реінтеграції сьогодні є нормативною практикою постконфліктного врегулювання. З високою імовірністю, РДР очікує і на Україну після завершення конфлікту на Донбасі. Тільки ґрунтовна попередня робота дослідників та практиків з моделювання цієї програми дозволять зробити її успішною. Одним з перших кроків на цьому шляху є це дослідження.

Аналіз п'яти програм РДР, що проходили в різний час у різних політичних та економічних контекстах, дозволив дійти кількох висновків. По-перше, під час оцінки РДР завжди варто відокремлювати її коротко- та довгострокові результати. Тимчасом як перше стосується чіткості дотримання самої програми, друге – досягнення довгострокового миру. Хоча обидва аспекти важливі, ключовим є саме другий, оскільки він відображає первинну мету РДР.

В ході дослідження вдалося частково підтвердити запропоновані гіпотези та довести, що наявність плану та координаційного органу РДР сприяють чіткості дотримання програми, але не є визначними для досягнення довгострокового миру. Важливо не применшувати важливість технічної досконалості реалізації програми, оскільки це пов'язано як з фінансовими питаннями, так і з очікуваннями екс-комбатантів та суспільства, що прямо впливає на їхні дії. Попри це, перевірка додаткової субгіпотези, яка була виведена на основі аналізу основних кейсів, показала, що інший фактор – проактивне бажання примирення усіх сторін конфлікту – є важливою передумовою для досягнення довгострокового миру. Разом з тим, майже в усіх досліджених кейсах були наявні деструктивні сили (*spoilers*), які представляли нечисленні незгодні групи в складі сторін конфлікту, що часом було перепорою для чіткості дотримання РДР, проте не стало на заваді досягненню довготривалого миру через маргіналізацію таких груп їхніми ж колишніми товаришами по боротьбі.

Виходячи з отриманих висновків та на основі аналізу академічної літератури і окремих позитивних практик в межах РДР різних країн, ключовими рекомендаціями для України є:

1. Розпочинати РДР варто лише після припинення вогню.
2. Для проведення РДР є необхідним складання плану з реалістичними строками та створення національного координаційного органу, до якого рекомендовано включити і представників так званих "ДНР" та "ЛНР".
3. До планування та виконання РДР необхідно залучати широке коло міжнародних організацій.
4. Необхідно стимулювати НУО, зокрема засновані екс-комбатантами, до реалізації етапу реадптації та реінтеграції.
5. Інформацію щодо можливостей реабілітації та реінтеграції необхідно поширювати вже під час роззброєння та демобілізації.

Разом з тим, варто зазначити і обмеження цього дослідження. Аналіз ключових кейсів відбувався лише на програмному рівні, лише незначною мірою торкаючись національного та індивідуального, а тому не дозволяє повною мірою відстежити усі причинно-наслідкові зв'язки, які впливали на планування, хід та результати РДР. Обмежує коло огляду і використана джерельна база. Так, звіти міжнародних структур можуть мати викривлені оцінки їхньої діяльності або замовчувати факти, які не були бажаними для публікації.

З огляду на це, подальші дослідження на цю тему мають спиратись на більш комплексний підхід, що врахує всі рівні РДР, а також передбачати отримання інформації та оцінок від різних стейкхолдерів. Доцільним є створення бази даних усіх програм РДР з внесенням інформації про заходи, результати та контекст таких програм з перспективою подальшої статистичної перевірки дослідницьких гіпотез.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гайдай Д., Зарембо К., Літра Л., Лимар О., Литвиненко Я., Мединський І. (2016) Досвід врегулювання конфліктів у світі: Уроки для України. Інститут світової політики. Режим доступу: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Conflict-Lessons-for-Ukraine_01-36_ukr.pdf
- Независимая газета (1997). *НЕГА* *сообщает*. Режим доступа: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/NG_97_99/1147982.htm
- Олимов, М. А., Олимова, С. К. (2000). Таджикистан: национальное примирение и вооруженные формирования объединенной оппозиции. *Вестник Евразии*, (4), 76-98.
- Програма розвитку ООН в Україні (2017). Практичний посібник із комплексних стандартів щодо роззброєння, демобілізації та реінтеграції.
- Саркорова А. (2010). *Таджикские войска ведут бой с вооруженной оппозицией*. Русская служба Би-би-си, Душанбе. Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/international/2010/10/101005_tajik_forces_fight_opposition
- Саркорова А. (2016). *Таджикистан: "День единства" без Исламской партии*. Русская служба Би-би-си, Душанбе. Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/features/2016/06/160627_tajikistan_peace_accord_anno
- Сьомін С.В. (2017) Припинення і постконфліктне врегулювання сепаратистських конфліктів: іноземний досвід і висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/separ_konfl-66377.pdf
- Ansorg, N., & Strasheim, J. (2019). Veto players in post-conflict DDR programs: evidence from Nepal and the DRC. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13(1), 112-130. DOI: 10.1080/17502977.2018.1501981
- Banholzer, L. (2014). When do disarmament, demobilisation and reintegration programmes succeed? (No. 8/2014). Discussion Paper. p. 23
- Bhandari, C. (2015). The Reintegration of Maoist Ex-Combatants in Nepal. *Economic & Political Weekly*, 50(9), 63-68. Retrieved from:

- Call, C. T. (2002). Assessing El Salvador's transition from civil war to peace. In S. J. Stedman, D. S. Rothchild, E. M. Cousens, *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*, Boulder, Colo.: Lynne Rienner. Retrieved from: https://fokt.pw/mu_no_gyl_humyt.pdf
- Casey, N. (2019). *Colombia's Peace Deal Promised a New Era. So Why Are These Rebels Rearming?* The New York Times Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2019/05/17/world/americas/colombia-farc-peace-deal.html>
- Christine, B., Badanjak, S., Forster, R., Jamar, A., McNicholl, K., Nash, K. et al. (2019) *Agreement Signed by Jimmy Carter and Emile Jonassaint, the Military-Appointed President of Haiti, in Port-au-Prince, on 18 September 1994*. PA-X Codebook, Version 1. Political Settlements Research Programme, University of Edinburgh. Retrieved from: <https://www.peaceagreements.org/masterdocument/1805>
- Clark, P. (2014). Bringing them all back home: the challenges of DDR and transitional justice in contexts of displacement in Rwanda and Uganda. *Journal of Refugee Studies*, 27(2), 234-259. DOI: <https://doi.org/10.1093/jrs/fet051>
- Coiste (n.d.). *About us*. Retrieved January 9, 2020, from: <http://coiste.ie/about-us/>
- Colgan, P. (2014) *The PEACE Programmes Ireland / Northern Ireland. Special EU Programmes Body*. Retrieved from: <https://www.osce.org/cio/90147?download=true>
- CommunityNI (2016). *Coiste Na NIarchimí*. Retrieved January 9, 2020, from: <https://www.communityni.org/organisation/coiste-na-niarchimi>
- Deutsche Welle (2007) *Таджикистан. Амнистия для бывших лидеров оппозиции*. Режим доступа: <https://www.dw.com/ru/%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B1%D1%8B%D0%B2%D1%88%D0%B8%D1%85-%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2-%D0%BE%D0%BF%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8/a-2380109>
- Duclos, N. (2016). The DDR in Kosovo: collision and collusion among international administrators and combatants. *Peacebuilding*, 4(1), 41-53. Retrieved from: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01547474/document>
- Dworken, J., Moore, J., & Siegel, A. (1997). *Haiti Demobilization and Reintegration Program. An Evaluation Prepared for US Agency for International Development*. Alexandria, Virginia: Institute for Public Research, CNA Corporation. Retrieved from: <http://sites.tufts.edu/jha/files/2011/04/a070.pdf>
- Dwyer, C. D. (2012). Expanding DDR: The transformative role of former prisoners in community-based reintegration in Northern Ireland. *International Journal of Transitional Justice*, 6(2), 274-295. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijts014>
- Edmonds, M., Mills, G., & McNamee, T. (2009). Disarmament, demobilization, and reintegration and local ownership in the Great Lakes: The experience of Rwanda, Burundi,

- and the Democratic Republic of Congo. *African security*, 2(1), 29-58. DOI: <https://doi.org/10.1080/19362200902766383>
- European Parliament (2019) *Northern Ireland PEACE programme*. Retrieved January 9, 2020, from: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/102/northern-ireland-peace-programme>
- Ferguson, N. (2010). Disarmament, demobilization, reinsertion and reintegration: The Northern Ireland experience. In *Post conflict reconstruction* (Vol. 151, No. 164, pp. 151-164). Cambridge Scholars Publishing in association with GSE Research.
- Herbert, S., Dukham, N. & Debos, M. (2013). State fragility in the Central African Republic: What prompted the 2013 coup? Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. Retrieved from: https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/07/CAR_GSDRC2013.pdf
- House of Oireachtas (2003). Independent Monitoring Commission Act 2003. Retrieved from: <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/act/2003/40/eng/enacted/a4003.pdf>
- Human Security Baseline Assessment for Sudan and South Sudan (2012). *Disarmament, Demobilization, and Reintegration*. Retrieved February 9, 2020, from <http://www.smallarmssurveysudan.org/facts-figures/ddr.html>
- Human Security Baseline Assessment for Sudan and South Sudan (2013). DDR in Sudan. Retrieved from: <http://www.smallarmssurveysudan.org/fileadmin/docs/facts-figures/ddr/HSBA-DDR-in-Sudan-June-2013.pdf>
- Immigration and Refugee Board of Canada (2003) Haiti: A political group called "Attaché," including its structure, location, purpose, and abuses committed by its members. Retrieved from: <https://www.refworld.org/docid/403dd1f80.html>
- Independent International Commission on Decommissioning (1999). Report of 2 July 1999. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd020799.htm>
- Independent International Commission on Decommissioning (1999). Report of 10 December 1999. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd101299.htm>
- Independent International Commission on Decommissioning (2000). Report of 31 January 2000. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd310100.htm>
- Independent International Commission on Decommissioning (2000). Report of 26 October 2000. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd261000.htm>
- Independent International Commission on Decommissioning (2001). Statement of 23 October 2001. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd231001.htm>
- Independent International Commission on Decommissioning (2005). Report of 26 September 2005. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd260905.pdf>
- Independent International Commission on Decommissioning (2010). Report of 25 February 2010. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd250210.pdf>

- Independent International Commission on Decommissioning (2011). Final Report of the IICD. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/iicd040711.pdf>
- Independent Monitoring Commission (2007). Sixteenth Report <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/docs/imc/imc170907.pdf>
- Independent Monitoring Commission (2010). Twenty-Fifth Report. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/docs/imc/imc041110.pdf>
- Independent Monitoring Commission (2011). Twenty-Sixth and Final Report. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/docs/imc/imc040711.pdf>
- Inter-American Commission on Human Rights (1995). Report on the Situation of Human Rights in Haiti. Retrieved from: <https://www.cidh.oas.org/countryrep/EnHa95/eh95p1.htm>
- Irish Republican Army (2005). Statement on the Ending of the Armed Campaign, (28 July 2005). Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/othelem/organ/ira/ira280705.htm>
- Janetsky M. (2019). *How to Keep the Colombian Peace Deal Alive*. Foreign Policy. Retrieved from: <https://foreignpolicy.com/2019/09/08/how-to-keep-the-colombian-peace-deal-alive-farc-duque-uribe-colombia/>
- Kannangara, A. and Khoshmukhamedov, S. (2005) Sustainable Disarmament, Demobilization and Reintegration of Ex-combatants and Conversion of Military Assets to Civilian Use: Experience of UNDP Tajikistan. Dushanbe: UNDP Tajikistan.
- Kline, H. F., Parsons, J. J., Garavito, C., Gilmore, R. L., McGreevey, W. P. (2020). *Colombia*. Encyclopædia Britannica. Retrieved from: <https://www.britannica.com/place/Colombia/Colombia-in-the-21st-century>
- Knight, M., & Alpaslan Özerdem. (2004). Guns, Camps and Cash: Disarmament, Demobilization and Reinsertion of Former Combatants in Transitions from War to Peace. *Journal of Peace Research*, 41(4), 499-516. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343304044479>
- Lamb, G., & Stainer, T. (2018). The Conundrum of DDR Coordination: The Case of South Sudan. *Stability: International Journal of Security and Development*, 7(1), 9. DOI: <http://doi.org/10.5334/sta.628>
- Lötscher, W. (2016). Reintegration of Ex-Combatants and Reconciliation in Rwanda: A Case Study. Zürich: NADEL Centre for Development and Cooperation. Retrieved from: https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/nadel-dam/documents/mas/mas-essays/MAS%20Cycle%202014%20-%202016/Essay_L%C3%B6tscher.pdf
- Mendiburu, M. & Martin, P. & Meek, S. & United Nations Institute for Disarmament Research. & Disarmament and Conflict Resolution Project. (1996). *Managing arms in peace processes: Haiti*. New York: United Nations.
- Mobekk, E. (2016). *UN Peace Operations: Lessons from Haiti, 1994-2016*. Routledge.
- Muggah, R and O'Donnell, C. (2015). Next Generation Disarmament, Demobilization and Reintegration. *Stability: International Journal of Security & Development*, 4(1): 30, pp. 1–12, DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/sta.fs>

- Multinational Implementation Force (1996). Sixth report to the Security Council on the operations of the multinational implementation force. Retrieved from: <https://www.nato.int/ifor/un/u960524a.htm>
- Multinational Implementation Force (1996). Eighth Report to the United Nations Security Council on IFOR operations. Retrieved from: <https://www.nato.int/ifor/un/u960729a.htm>
- Multinational Implementation Force (1996). Tenth report to the UN Security Council on IFOR Operations. Retrieved from: <https://www.nato.int/ifor/un/u960925a.htm>
- Multinational Stabilization Force (1997). Monthly report to the United Nations Security Council on SFOR operations. Retrieved from: <https://www.nato.int/ifor/un/u970514a.htm>
- Multinational Stabilization Force (2001). *Brcko De-militarisation*. SFOR Fact Sheet. Retrieved from: <https://www.nato.int/sfor/factsheet/brcko/t001116c.htm>
- Multinational Stabilization Force (2001). *Project HARVEST*. SFOR Fact Sheet. Retrieved from: <https://www.nato.int/sfor/factsheet/opharv/t001116f.htm>
- Multinational Stabilization Force (2004). *SFOR Operation ARMIDILLO*. SFOR Fact Sheet. Retrieved from: <https://www.nato.int/sfor/factsheet/oparmad/t040220a.htm>
- Nichols, R. (2011). *DDR in South Sudan: Too Little, Too Late?* Geneva: The Small Arms Survey, Graduate Institute of International and Development Studies. Retrieved from: <https://www.files.ethz.ch/isn/127353/HSBA-SWP-24-DDR-in-Sudan.pdf>
- Organization for Security and Co-operation in Europe (1995). *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Retrieved from: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>
- Peace Accords Matrix (1998). *Northern Ireland Good Friday Agreement*. Retrieved from: http://peaceaccords.nd.edu/wp-content/accords/Good_Friday_Agreement.pdf
- Perry J. (2004). *Small Arms and Light Weapons Disarmament Programs: Challenges, Utility, and Lessons Learned*. Defense Threat Reduction Agency Advanced Systems and Concepts Office. Retrieved from: <https://fas.org/asmp/campaigns/smallarms/SALWPaper.pdf>
- Presidencia de la República de Colombia (2016). *Final Agreement to End the Armed Conflict And Build A Stable And Lasting Peace*. Retrieved from: [http://especiales.presidencia.gov.co/Documents/20170620-dejacion-
armas/acuerdos/acuerdo-final-ingles.pdf](http://especiales.presidencia.gov.co/Documents/20170620-dejacion-armas/acuerdos/acuerdo-final-ingles.pdf)
- Robins, S., Bhandari, R. K., & ex-PLA Research Group (2016). *Poverty, stigma and alienation: Reintegration challenges of ex-Maoist combatants in Nepal*. Berghof Foundation. Retrieved from: <http://www.simonrobins.com/Robins%20et%20al%20-%20Reintegration%20challenges%20of%20ex-Maoist%20combatants%20in%20Nepal.pdf>
- Roll, K. C. (2014). *Inventing the veteran, imagining the state: post-conflict reintegration and state consolidation in Timor-Leste, 1999-2002* [PhD thesis]. Oxford University, UK. Retrieved from: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:04cf1693-38e7-4ea8-9625-f9fbd63ab539>
- Rolston, B. (2007). *Demobilization and reintegration of ex-combatants: The Irish case in international perspective*. *Social & Legal Studies*, 16(2), 259-280.

- Schulhofer-Wohl, J., Sambanis, N. (2010). Disarmament, Demobilization, and Reintegration Programs: An Assessment. Folke Bernadotte Academy Research Report. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=1906329>
- Secretary of State Northern Ireland Office (1998). Decommissioning Scheme based on Section 3(1)(c) and (d) of the Northern Ireland Arms Decommissioning Act 1997. Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/decommission/nio290698.pdf>
- Segovia, A. (2009). Transitional Justice and DDR: The Case of El Salvador. International Center for Transitional Justice. Retrieved from: <https://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-ElSalvador-CaseStudy-2009-English.pdf>
- Special EU Programmes Body (2016). Citizens' Summary: PEACE IV Programme (2014-2020). Retrieved from: <https://seupb.eu/sites/default/files/styles/PEACEIV/PEACE%20IV%20-%20%20Draft%203.pdf>
- Torjesen, S., MacFarlane, S.N. (2007). R before D: the case of post conflict reintegration in Tajikistan, *Conflict, Security and Development*, 7(2), pp. 311-332, Routledge.
- Ulster Defence Association (2007). Remembrance Day Statement, (11 November 2007). Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/othelem/organ/uda/uda111107.htm>
- Ulster Volunteer Force (2007). Statement, (3 May 2007). Retrieved from: <https://cain.ulster.ac.uk/othelem/organ/uvf/uvf030507.htm>
- United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (1998). Northern Ireland (Sentences) Act 1998. Retrieved from: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/35/data.xht?view=snippet&wrap=true>
- United Nations (1994). Letter Dated 10 October 1994 From the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council (S/1994/1148). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/163095?ln=en>
- United Nations (1994). Letter Dated 24 October 1994 From the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council (S/1994/1208). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/163830?ln=en>
- United Nations (1994). Letter Dated 27 September 1994 From the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council (S/1994/1107). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/162411?ln=en>
- United Nations (1995). Letter Dated 21 February 1995 From the Deputy Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council (S/1995/149). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/171204?ln=en>
- United Nations (1995). Letter Dated 6 March 1995 From the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council (S/1995/183). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/174177?ln=en>

United Nations (1995). Letter Dated 20 March 1995 From the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council (S/1995/211). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/174498?ln=en>

United Nations Disarmament, Demobilization, Reintegration Resource Centre (2006) 2.10 The UN Approach to DDR in The Integrated DDR Standards. Retrieved from: <https://www.unddr.org/uploads/documents/IDDRS%202.10%20The%20UN%20Approach%20to%20DDR.pdf>

United Nations Disarmament, Demobilization, Reintegration Resource Centre (2006) 4.30 Reintegration in The Integrated DDR Standards. Retrieved from: https://www.unddr.org/uploads/documents/IDDRS_4.30%20Reintegration%20WEB.pdf

United Nations Mission in Haiti (n.d.). Multinational Force in Background. Retrieved from: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unmihbackgr2.html#four>

United Nations Peacemaker (1997) General Agreement on the Establishment of Peace and National Accord in Tajikistan. Retrieved from: https://peaceaccords.nd.edu/sites/default/files/accords/Tajik_Final_Accord_with_annexes.pdf

United Nations Security Council (1994). Report of the Secretary-General On the Implementation of Resolution 940 (1994) (S/1994/1322), November 21, 1994. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/459/21/PDF/N9445921.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1994). Resolution 940 (S/RES/940). Retrieved from: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/940>

United Nations Security Council (1995). Report of the Secretary-General on the Question Concerning Haiti (S/1995/46), January 17, 1995. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/014/25/PDF/N9501425.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1995). Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Haiti (S/1995/614), July 24, 1995. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/209/64/IMG/N9520964.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1995). Report of the Secretary-General on the Question Concerning Haiti (S/1995/922), November 6, 1995. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/329/99/IMG/N9532999.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1996). Report of the Secretary-General on the Question Concerning Haiti (S/1996/112), February 14, 1996. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/033/87/IMG/N9603387.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1997). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1997/686), September 4, 1997. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/228/81/IMG/N9722881.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1998). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1998/374), May 6, 1998. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/122/73/IMG/N9812273.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1998). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1998/754), August 13, 1998. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/232/21/IMG/N9823221.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1998). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1998/1029), November 3, 1998. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/328/14/IMG/N9832814.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1999). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1999/514), May 6, 1999. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/132/32/IMG/N9913232.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (1999). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1999/872), August 12, 1999. Retrieved from: https://digitallibrary.un.org/record/277829/files/S_1999_872-EN.pdf

United Nations Security Council (1999). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/1999/1127), November 4, 1999. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/327/36/IMG/N9932736.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (2000). Report of the Secretary-General on the Situation in Tajikistan (S/2000/214), March 14, 2000. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/338/27/IMG/N0033827.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council (2017). Report of the Secretary General on the United Nations Mission in Colombia (S/2017/539), June 23, 2017. Retrieved from: <https://undocs.org/S/2017/539>

United Nations Security Council (2017). Report of the Secretary General on the United Nations Mission in Colombia (S/2017/801), September 26, 2017. Retrieved from: https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/last_sg_report_on_the_un_mission_in_colombia_eng.pdf

United Nations Security Council (2017). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2017/1117), December 27, 2017. Retrieved from: https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/en_-_n1745936.pdf

United Nations Security Council (2018). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2018/279), April 2, 2018. Retrieved from: https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/n1808241_en.pdf

United Nations Security Council (2018). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2018/723), July 20, 2018. Retrieved from: https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/n1822619_en.pdf

United Nations Security Council (2018). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2018/1159), December 26, 2018. Retrieved from: <https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/n1845592.pdf>

United Nations Security Council (2019). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2019/265), March 26, 2019. Retrieved from: https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/s_2019_265_english.pdf

- United Nations Security Council (2019). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2019/780), October 1, 2019. Retrieved from: https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/en_-_n1928697.pdf
- United Nations Security Council (2019). Report of the Secretary General on the United Nations Verification Mission in Colombia (S/2019/988), December 26, 2019. Retrieved from: <https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/n1942147.pdf>
- Uppsala Conflict Data Program (n.d.). Conflict Indonesia: East Timor. Retrieved February 9, 2020, from <https://ucdp.uu.se/conflict/330>
- Uppsala Conflict Data Program (n.d.). Conflict Serbia (Yugoslavia): Kosovo. Retrieved February 9, 2020, from <https://ucdp.uu.se/conflict/412>
- Weiner, T., Polgreen, L. (2004). *Veterans of Past Murderous Campaigns Are Leading Haiti's New Rebellion*. The New York Times. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2004/02/29/world/veterans-of-past-murderous-campaigns-are-leading-haiti-s-new-rebellion.html>
- World Bank (1996). Bosnia and Herzegovina - Emergency Demobilization and Reintegration Project (English). World Development Sources, WDS 1996. Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/908041468743939020/Bosnia-and-Herzegovina-Emergency-Demobilization-and-Reintegration-Project>
- World Bank (1996). Bosnia and Herzegovina - War Victims Rehabilitation Project (English). World Development Sources, WDS 1996. Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/222201468767740869/Bosnia-and-Herzegovina-War-Victims-Rehabilitation-Project>
- World Bank (2000). Bosnia and Herzegovina - Emergency Demobilization and Reintegration Project (English). Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/733631468198847795/Bosnia-and-Herzegovina-Emergency-Demobilization-and-Reintegration-Project>
- World Bank (2004). Bosnia-Herzegovina - Emergency Public Works and Employment Project (English). Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/426991468005404998/Bosnia-Herzegovina-Emergency-Public-Works-and-Employment-Project>
- World Bank (2005). Bosnia and Herzegovina - Pilot Emergency Labor Redeployment Project (English). Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/445701468202755733/Bosnia-and-Herzegovina-Pilot-Emergency-Labor-Redeployment-Project>
- World Bank (2010). The multi-country demobilization and reintegration program final report: overview of program achievements (English). Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/481721468149096857/The-multi-country-demobilization-and-reintegration-program-final-report-overview-of-program-achievements>

Таблиця 1. Результати перевірки субгіпотези			
Країна	Початок РДР	Проактивне бажання усіх сторін до миру	Довготривалий мир
Бурунді	2004	НІ <ul style="list-style-type: none"> • Брак національної відповідальності (<i>local ownership</i>) (Edmonds, Mills, McNamee, 2009, p. 50) • Не всі сторони конфлікту залучені (Edmonds, Mills, McNamee, 2009, p. 50) • Брак довіри між сторонами (Edmonds, Mills, McNamee, 2009, p. 54) • Низький потенціал держави (World Bank, 2010, p. 41) 	НІ (World Bank, 2010, p. 38)
Демократична Республіка Конго	2004	НІ <ul style="list-style-type: none"> • Брак національної відповідальності (World Bank, 2010, p. 45) • Низький потенціал держави (Edmonds, Mills, McNamee, 2009, p. 51) • Відмова демобілізувати свої сили деякими фракціями (World Bank, 2010, p. 23) 	НІ (World Bank, 2010, p. 38)

		<ul style="list-style-type: none"> • Недостатня політична воля (World Bank, 2010, р. 23) • Брак довіри між сторонами (Edmonds, Mills, McNamee, 2009, р. 54) 	
Ель Сальвадор	1992	<p>ТАК</p> <ul style="list-style-type: none"> • Політична воля (Call, 2002, р. 544) • Суттєвий міжнародний тиск (Call, 2002, р. 549) • Консенсус серед FMLN (Call, 2002, р. 550) 	ТАК (Segovia, 2009, pp. 6-7)
Косово	1999	<p>ТАК</p> <ul style="list-style-type: none"> • Часткове досягнення мети руху • Згода KLA на РДР – результат «торгу» з міжнародними партнерами, в результаті якого рух зміг набути суб'єктності у відносинах з міжнародними організаціями, ставити додаткові вимоги, посилити свої політичні позиції всередині країни та майже повністю бути інкорпорованим у Корпус захисту Косово (Duclos, 2016) 	ТАК (Uppsala Conflict Data Program, n.d.(b))
Непал	2007	<p>ТАК</p> <ul style="list-style-type: none"> • Угода щодо опцій реінтеграції підписана 4 	ТАК (Robins et al., 2016, р. 67)

		<p>ключовими партіями (Bhandari, 2015, p. 65)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Повна національна відповідальність (Bhandari, 2015, p. 64) • Рядові мали бажання повернутись до мирного життя (Ansorg, Strasheim, 2019, p. 118) • Політики партій щодо РДР збігались (Ansorg, Strasheim, 2019, pp. 117-118) 	
Руанда	1997	<p>ТАК</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ініціатива уряду з початку РДР, національна відповідальність (Edmonds, Mills, McNamee, 2009, p. 41) • Політична воля (Lötscher, 2016, p. 15) 	ТАК
Судан	2005	<p>НІ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Не всі учасники конфлікту стали підписантами угоди (Nichols, 2011, pp. 10-13) • Недостатня залученість SPLA (Nichols, 2011, p. 37) • Жодна армія не хотіла зменшення (Human Security Baseline Assessment for 	НІ (Human Security Baseline Assessment for Sudan and South Sudan, 2013)

		<p>Sudan and South Sudan, 2012)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовіра між координаційними органами РДР Півночі та Півдня (Lamb, Stainer, 2018, p. 7) 	
Східний Тимор	1999	<p>ТАК</p> <ul style="list-style-type: none"> • Рух досяг своєї мети – незалежності • Попри внутрішні розбіжності, екс-комбатанти не заперечували ідею незалежності (Roll, 2014) 	ТАК (Uppsala Conflict Data Program, n.d. (a))
Уганда	2000	<p>НІ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Брак зобов'язання уряду (World Bank, 2010, p. 41) • Уряд не був готовий мати національну програму РДР через політичні причини (World Bank, 2010, p. 66) • РДР почалось під час конфлікту (Clark, 2014, p. 244) 	НІ (World Bank, 2010, p. 38)
Центральноафриканська Республіка	2004	<p>НІ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Брак національної відповідальності (World Bank, 2010, p. 45) • Уряд не був готовий мати національну програму РДР через недостатній потенціал держави (World Bank, 2010, p. 66) 	НІ (Herbert, Dukham, Debos, 2013, p. 19)

		<ul style="list-style-type: none"> • Нереалістичні та згодом не виконані умови угоди з боку влади (Herbert, Dukham, Debos, 2013, p. 19)	
--	--	--	--